

китайської душі *куей* [9, с.121]. Нью ейджери, дотримуючись концепції перевтілення душ, вважають, що у процесі багатьох реінкарнацій душа людини, яка пробуджує у собі сховані сили, може піднятися до духовного світу, який є ієрархізованим, і вступити в контакт з різними духами ієрархії, яких ньюейджери називають Майстрами, Махатмами, духами світла або духами-провідниками.

У висновках зазначимо, що на противагу образу теїстичного бога, в якому втілюються консолідовані уявлення про духовну сутність суспільного буття, в образі неорелігійного лідера зазвичай втілюються маргінальні суспільні ідеї і духовні практики, які не здатні консолідувати суспільство. Але, поглиблення консолідаційних процесів в сучасній Україні неможливе без розвитку духовно-релігійної сфери суспільства на основі забезпечення рівності прав і можливостей для всіх віросповідань і обстоювання власних національних інтересів у духовно-релігійній сфері.

1. Войналович В. А., Кочан Н. І. Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність / В. А. Войналович, Н. І. Кочан. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 304 с.

2. Грабовський С. Критика бездарного розуму / Сергій Грабовський. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2009. – 366 с.

3. Давидун М. А. Практика соціально-педагогічної роботи щодо профілактики деструктивних релігійних впливів у молодіжному середовищі / М. А. Давидун – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/.../12dmaums.pdf

4. Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття: Монографія / С.І. Здіорук. – К.: Знання України, 2005. – 552 с.

5. Сахаджа Йога. Справочное пособие. Рекомендации и советы искателям Истины. – Киев, 1995. – 71 с.

6. Талько Т. Неорелігії в Україні та проблеми міжконфесійної комунікації в контексті освітньо-виховного процесу/ Тетяна Талько // *Versus: науково-теоретичний часопис* 1 (8) 2016. – Мелітополь: МДПУ, 2016. – С. 72 - 77.

7. Фрейд З. Будущее одной иллюзии / З.Фрейд // Фрейд З. Психоаналитические этюды. – Мн.: ООО «Попури», 1997. – С. 481 - 525.

8. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого Я / Зигмунд Фрейд // Фрейд З. Психоаналитические этюды. – Мн.: ООО «Попури», 1997. – С. 422 - 481.

9. Юнг К. Густав. Четыре архетипа. Мать. Дух. Трикстер. Перерождение. / К. Густав Юнг // Юнг К. Густав. Алхимия снов / Пер. с англ. СЕМИРЫ – СПб.: Тимошка, 1997. – С. 172 – 303.

УДК 314.74

Наталія Таран, Віра Троян

Українська наукова діаспора: нові виклики

У статті проаналізовано етапи формування української наукової діаспори та особливості сучасного стану цього процесу, зокрема пов'язані з військовою агресією Росії. Наведено приклади активності представників наукової діаспори США, Італії, Німеччини, такі як протест щодо статті про «кримську науку» в журналі «Science», роз'яснення епізодів гібридної війни в Україні для західної громадськості, створення Української Академічної Міжнародної мережі, організація літньої школи удосконалення фахівців з біомедицини тощо. Наголошено на важливій ролі жінок-вчених в налагодженні і підтримці зв'язків з Батьківщиною.

Ключові слова: наукова діаспора, військова агресія Росії, консолідація науковців, жінки-вчені

Natalay Taran, Vira Troyan

Ukrainian Scientific Diaspora: New Challenges

The article analyzes the stages of the Ukrainian scientific diaspora formation and current peculiarities of this process related to the Russian military aggression especially. Some examples of USA, Italy, Germany scientific diaspora representatives activity are presented: a protest against the article about the "Crimean science" in the "Science" journal, an explanation of hybrid war episodes in Ukraine for the Western public, creating Ukrainian Academic International Network, organization of Summer school on improvement specialists in biomedicine and so on. It is emphasized the important role of women-scientists in establishing and maintaining links with Motherland.

Keywords: Scientific Diaspora, Russia Military Aggression, Researchers' Consolidation, Woman-Scientists.

У наш час терміном «наукова діаспора» визначають самоорганізовані об'єднання чи товариства вчених та інженерів, які емігрували зі своїх країн, але сприяють їхньому розвитку, головню в галузях освіти, науки та техніки [12]. Історично проблема виїзду вчених, або так звана проблема «відпливу мізків», відома з 60-х років минулого століття [10]. Прийнято вважати, що еміграцію високоосвічених фахівців з власної країни спричинюють активні процеси політичних і економічних трансформацій та пов'язані з ними кризові явища, внаслідок чого виникають труднощі з працевлаштуванням та забезпеченням їх професійної діяльності. Водночас багатші країни використовують такий інтелектуальний ресурс шляхом відповідної міграційної

політики, яка надає перевагу високоосвіченим спеціалістам.

Однак таке твердження не є абсолютним, оскільки виїзд вчених спостерігається і з відносно стабільних та багатих країн. Наприклад, ще на початку 90-х років у Великій Британії було створено групу «Збереження британської науки», яка стала ініціатором активного обговорення причин емігрування англійських вчених до США. Подібна ситуація спостерігалася також у канадській та німецькій наукових системах. У відповідь у цих країнах постійно вдосконалюють організаційні і фінансові заходи по наданню освітніх послуг для якісного навчання студентів, підтримці молодих вчених, зокрема на ранніх етапах вибору наукової кар'єри, реформуванню

академічної науки тощо. Адже, як констатували канадські дослідники, еміграція вчених - це не просто втрата людей, це втрата критичної маси знань, патентів, потенційних розробок, які доведеться купувати в майбутньому, крім того, це деморалізує молоде покоління і в результаті наносить великої шкоди національним інтересам [6].

У формуванні української наукової діаспори впродовж ХХ ст можна виділити три головних етапи. Перші два із них – після поразки визвольних змагань на початку 20-х років та після Другої світової війни – були зумовлені переважно політичною еміграцією. Інтелектуальні здобутки кожного із цих етапів досить вагомим й описані багатьма дослідниками. Третій етап розпочався після 1991 року і практично продовжується досьогодні. Особливістю цього етапу є його економічний характер, що зумовлено постійним зникненням фінансування освітньої і наукової галузі та відсутністю системних підходів до їх реформування. Внаслідок цього спостерігаємо дві протилежні тенденції: тенденцію зменшення і старіння наукового потенціалу всередині України та тенденцію формування потужного наукового контингенту наших вчених, які працюють в науково-дослідних та навчальних закладах за її межами [3,4].

Дослідження наукової діаспори та підтримка зв'язків з нею впродовж всіх років Незалежності постійно були в центрі уваги нашої громадської організації. Ще в 1999 р ми ініціювали проект «Українські вчені за кордоном: наукові досягнення, перспективи співпраці та повернення» і створили першу контактну мережу для з'ясування думки вчених щодо вказаних проблем. Унаслідок виконання проекту Міністерству освіти було запропоновано створити відповідний департамент і прийняти програму співробітництва з науковою діаспорою, яка б включала запрошення вчених до читання лекцій у навчальних закладах, розробки спільних наукових проектів, участі у конкурсах на заняття посад у наших вишах та інститутах з метою посилення науково-освітнього кадрового потенціалу в нашій країні тощо. Враховуючи результати проекту на початку 2000-х рр спільно з Українським міжнародним комітетом з питань науки та культури при НАНУ, Центром дослідження науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАНУ та Інститутом соціології НАНУ проведено комплексне дослідження причин і шляхів наукової еміграції українських учених, а також у вигляді рекомендацій узагальнено досвід вирішення цієї проблеми та загалом проблеми реформування наукової галузі в інших країнах [2, с.19]. Ці питання постійно обговорювалися на конференціях «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє», висвітлювалися в пресі як нами, так і іншими авторами, проте на державному рівні проблема «відпливу мізків» з України не вирішена.

Новітній період існування нашої держави характеризується новими викликами, передовсім зумовленими агресією Росії – захопленням Криму та розв'язанням війни на території Донбасу. Окрім важких людських і економічних втрат, ці події негативно вплинули і на стан наукового потенціалу, оскільки частина його залишилася на окупованих територіях, а понад 25 вищих навчальних закладів і академічних інститутів були змушені переселитися в контрольовані Україною регіони, втративши відповідну матеріально-

технічну базу і власні творчі напрацювання. Про це йшлося в статті, опублікованій у січні 2015 р у авторитетному науковому журналі «Science» [13].

Описана ситуація знайшла активний відгук у середовищі української і міжнародної наукової діаспори, спрямований на підтримку донбаських вчених. Зокрема, створено робочу українсько-американську групу фізиків, яка складається з вчених, котрі раніше виїхали зі Східної України і працюють у США, та переселенців із Донбасу. Заплановані такі спільні дії як підготовка та подання проектів щодо реформування науки і вищої освіти в Україні, розвиток інноваційної діяльності, організації і проведення вебінарів, он-лайн семінарів, лекційних курсів тощо. Основним ініціатором цієї співпраці став відомий американський фізик українського походження Юрій Гамота [1].

Однак зацікавлення редколегії журналу «Science» станом української науки, на жаль, має і неприйнятну сторону. Автор цитованої вище статті, один із редакторів журналу Р. Стоун, на початку лютого 2016 р відвідав низку наукових закладів Криму і в інтерв'ю кримським ЗМІ, а пізніше і в журнальній статті під гаслом «Наука в Росії» [14] обговорював питання інтеграції цих українських інституцій в російську наукову систему. Це викликало консолідацію великої групи наших вчених, що працюють в університетах і промислових компаніях Західної Європи, Канади і США, та спрямування відповідних протестних листів до редакції журналу. Вчені наголошують, що цим візитом в окупований Крим через Москву і виступами в дусі російської пропаганди Р.Стоун грубо порушив не тільки українські закони, але також і Резолюцію ООН та міжнародні санкції, прийняті у зв'язку з невизнанням цивілізованим світом злочинного пограбування Росією державної матеріальної та інтелектуальної власності України [9]. Цитованого листа підписали 141 науковець. Очевидно, що таким підіграванням загарбницькій політиці Путіна редакція насправді протиставила себе думці світового співтовариства.

Необхідно зазначити, що відмінну позицію з даного питання зайняла редакція другого найпоширенішого міжнародного наукового журналу «Nature». В опублікованій у березні 2016 р статті наголошено, що агресія Росії нанесла велику шкоду науковим дослідженням з археології, геології, змін клімату та екології моря, які провадилися в Криму за фінансової підтримки України [11]. Академія наук України втратила три астрономічні обсерваторії, 204-річний Нікітський ботанічний сад та 22 інститути. А через розв'язаний Росією військовий конфлікт на Донбасі змушені емігрувати близько 60% кадрового складу 26 інститутів і університетів. Автор підтримує консолідовану позицію міжнародного співтовариства про те, що Крим є невід'ємною частиною України.

Представники української наукової діаспори висловлюють протест проти агресії Росії не лише своєю громадянською позицією, але і власною творчістю. Міланське видавництво «Libertates» опублікувало театралізовану Оповідь «Люди та кіборги», написану докторкою Оленою Пономаревою, яка працює в Римському університеті «La Sapienza», в співавторстві з Даріо Фертіліо, італійським письменником і журналістом провідної національної газети *Corriere della Sera* [7]. Це не просто художньо синтезований виклад фактів на основі розповідей очевидців чи справжніх

історія з вигаданими персонажами. «Люди та кіборги» – театралізована документальна оповідь про реальні події з реальними дійовими особами у супроводі фронтової поезії та української пісні. Саме такий жанр обрали автори, щоб донести правду про війну на сході України до найширшого кола західної публіки. У планах також видати Оповідь українською мовою, а наразі радіо «Культура» Національної Радіокомпанії України підготувало радійну постановку «Люди та кіборги» за участю народних артистів України Н. Сумської, О. Богдановича та інших провідних київських акторів (радіодрама вийшла в ефір 15.10. 2016 р). Авторка О. Пономарева обрала для своєї діяльності ще інше надскладне завдання: один із напрямків її академічної роботи - самостійне укладання Великого українсько-італійського словника. Мотивація справді дуже актуальна: «бо академічної лексикографічної праці такого ґатунку взагалі не існує».

Посилення співпраці з Україною у сфері освіти та науки демонструє німецька діаспора. За ініціативи групи науковців українського походження, які живуть і працюють у Німеччині, у січні 2016 р відбулася конференція з німецько-українського академічного співробітництва, на яку до Берліна з'їхалося понад 200 учасників. Організаторами конференції виступили Німецька служба академічних обмінів, Фонд Олександра Гумбольдта та Німецьке науково-дослідницьке товариство за підтримки Федеральних Міністерств іноземних справ та освіти і досліджень. На цій зустрічі засновано Українську Академічну Міжнародну Мережу (The UKRAINE Network), метою якої є сприяння двосторонній та міжнародній науковій співпраці з Україною і інтеграції її в Європейський дослідницький простір, а також поширення знань про українську освітню і наукову системи, формування групи міжнародних експертів для допомоги в їх реформуванні, підтримка молодих дослідників тощо [16]. Велику організаційну роботу як по підготовці зустрічі вчених, так і по функціонуванню мережі виконує докторка Оксана Зойменіхт (з дому Цюпка), яка працює в Центрі молекулярної медицини ім. Макса Дельбрюка Асоціації ім. Гельмгольца у Берліні. В опублікованих Мережею Вісниках наведено контактні адреси наших вчених у різних регіонах Німеччини, подано широку інформацію про різноманітні наукові конференції та конкурси, зокрема про Конкурс спільних українсько-німецьких науково-дослідних проєктів для реалізації у 2017–2018 рр, підписання протоколу про проведення якого прийняте на засіданні двосторонньої комісії з науково-технічного співробітництва між Україною та Німеччиною в липні цього року [15]. У ньому передбачена можливість для українських науковців провадити дослідження на базі німецьких наукових інституцій, використовуючи новітнє наукове обладнання.

Наступним дієвим проєктом Академічної Мережі та заснованого в липні 2016 р Німецько-українського Академічного Товариства стало проведення в Івано-Франківську на базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника українсько-німецької літньої школи/семінару на тему «Перспективи для молодих вчених в галузі біомедицини та експериментальної біології: подолання глобальних викликів сучасного суспільства». Захід відбувся в кінці липня за фінансової підтримки Німецької служби академічних обмінів з коштів Міністерства закордонних справ

Німеччини, співорганізатором виступив університет м. Тюбінген, який представляла директорка Інституту фізіології цього університету, голова Німецько-українського Академічного Товариства професорка Ольга Гаращук. Програма школи включала лекції провідних фахівців з сучасних проблем наук про життя, практичні заняття методичного характеру, розробку індивідуального плану наукової кар'єри, презентації, індивідуальні консультації, дискусії з питань реформування освіти та науки. Учасниками школи стали молоді вчені з різних регіонів України, при виборі їх враховували наукові здобутки та знання англійської мови, якою провадилася школа [15,17].

Новоутвореними академічними Мережею і Товариством заплановано низку інших проєктів, окремі із них уже виконуються. Так, 21 вересня у Берліні відбувся Конкурс на кращу презентацію своєї дисертації українськими аспірантами, які провадять дослідження в університетах Німеччини [8]. Тематика робіт охоплювала природничі і гуманітарні науки, зокрема юриспруденцію, металофізику, атомну фізику, біотехнологію, політичні науки. Аспірантки Олена Ленчук та Оксана Гус розділили перше місце, друге місце присуджено Михайлу Думчеву. Академік НАНУ професор Юрій Глеба, який працює в Німеччині і є активним членом Мережі, заохотив переможців грошовими преміями від своєї біотехнологічної компанії. Добра справа породжує наступні добрі поступки: Оксана Гус передала свою премію (1500 євро) Центру антикорупційних досліджень та освіти в Києві. У Вісниках мережі повідомляється і про інші нагороди наших вчених, зокрема присудження премії ім. Ляйбніца Марині Родніній, премії ім. Вернера Швейцарського Хімічного Товариства - Максиму Коваленку.

Наукова діаспора робить свій внесок і в забезпечення освіти в Україні сучасними підручниками. В цьому плані відзначимо спільний проєкт докторів Олени та Марка Ватаманюків, що працюють в Корнельському університеті в США, а також великої групи українських вчених і нашої організації в перекладі та виданні в 2015 р найпоширенішого підручника з біології «Lehninger Principles of Biochemistry» («Основи біохімії за Ленінджером»). Значення цього проєкту важко переоцінити, оскільки саме біохімія є базою сучасної експериментальної біології, медицини, фармакології та аграрної науки, і в більшості країн викладання цього предмету відбувається саме за цим підручником. До фінансування видання, окрім вчених зі США, долучилися наші науковці з Тюбінгена (Німеччина) Христина Чабан та Ольга Гаращук, завдяки чому цього року ми змогли подарувати об'ємну книгу (1256 стр) бібліотекам Київського, Львівського, Чернівецького, Одеського, Харківського, Дніпропетровського університетів, а також Київського медичного університету та Києво-Могилянської академії. Замовити підручник можна на сайті видавництва за адресою www.bak.lviv.ua....

Тут наведено тільки декілька прикладів співпраці з науковою діаспорою, в окремих із яких пряму чи непряму участь брала наша громадська організація. Вони свідчать, що впродовж останнього часу спостерігається наростання активності наших вчених, які працюють за кордоном, щодо підтримки та реформування науки і освіти в Україні. Позитивом є

також те, що нарешті ми спостерігаємо розуміння проблеми і підтримку співробітництва з боку держави, наприклад на згадану вище липневу зустріч у Берліні приїхала делегація Міністерств освіти та науки України на чолі з Міністром. Стратегічне завдання полягає в тому, щоб така співпраця набула системного характеру і сприяла кооперації вчених як на законодавчому, так і на виконавчому рівнях. Тим більше, що уже напрацьовано великий міжнародний досвід з даної проблеми [2., с.39], зокрема і в пострадянських країнах, для яких проблема виїзду вчених також дуже актуальна. Окрім спільних проєктів чи грантів, він охоплює різноманітні заходи, від створення спеціальних міністерств чи центрів до надання вченим-емігрантам подвійного громадянства. Завдяки інтенсивному розвитку комунікаційних засобів великого розвитку набули «Інтелектуальні діаспорні мережі» різних категорій та завдань, які організовують і українські вчені, що підтверджується наведеною інформацією про новостворену мережу. У цьому плані цікава ідея «Глобальної стратегії зв'язків з випускниками на 2016-2020 рр», яку об'явила Австралія. Передбачається, що такі контакти посилять вплив країни на дипломатичному рівні, сприятимуть розвитку бізнесу, зростанню інвестицій, зокрема і в освіту та науку, побудові інновативного, відкритого суспільства

Можна стверджувати, що залучення досвіду, знань, інтелектуального потенціалу наших вчених, які працюють за кордоном, налагодження тісної співпраці з ними допоможе певною мірою розв'язати і проблему працевлаштування у сфері наукових досліджень в Україні висококваліфікованої молоді, частина якої, за соціологічними даними, налаштована на виїзд за кордон. І очевидно, що це вкрай важливе для міжнародної інтеграції як української освіти та науки, так і України загалом.

Насамкінець звернемо увагу на ще одну проблему, дослідження якої є важливим напрямком діяльності нашої громадської організації «Жінки в науці». Як видно із наведених фактів, велику роль в ініціюванні і проведенні описаних вище заходів відіграють жінки-вчені. Нашими попередніми дослідженнями показано, що в сучасних кризових для науки умовах в Україні жінки також складають більшу частину виконавського наукового потенціалу [5]. Отже, виїжджаючи з тих чи інших причин за кордон, наші жінки-вчені здатні не тільки підтвердити свої фахові знання в чужій науковій системі, але і зайняти активні, лідерські позиції в налагодженні і підтримці всебічних зв'язків з Україною. Важливо враховувати цей досвід з тим, щоб краще забезпечувати умови для лідерства жінок-вчених і всередині країни, тим більше, що впровадження гендерної рівності, як одного із пріоритетів

Європейського дослідницького простору, зафіксовано в багатьох документах Євросоюзу, зокрема і в науковій Програмі «Горизонт 2020».

1. Білоголовський М. Екстренна допомога ученим-переселенцям // Дзеркало тижня. – 2015. – №24.

2. Вавілова І., Ісакова Н., Олійник М. та ін. Наукова еміграція в Україні упродовж 1991-2000 рр. порівняльний та соціологічний аспекти // Інформаційний бюлетень Українського Міжнародного комітету з питань науки та культури при Національній Академії наук України. – 2002. – №14. – С.19-52.

3. Малицький Б., Попович О. Українська наука: наслідки політики "урізання" // Дзеркало тижня. – 2016. – №36.

4. Суржик Л. "Один із головних чинників, який призвів до нинішнього стану справ у НАНУ, — вік..." // Дзеркало тижня. – 2016. – №12.

5. Троян В. Проблема «жінка і наука»: нові реалії, нові виклики: Матер. П'ятої міжнар. наук.-прак. конф. «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє», Київ, 3-5 лист. 2011 р. – К., 2011.

6. A Crisis in Health Research. // Report of The Coalition for Biomedical Health Centres. – 1998. – Canada.

7. Fertilio D., Ponomareva O. Uomini e cyborg. Recit in omaggio all'Ucraina // Libertates. – 2016.

8. German-Ukrainian Academic Society, press-release 5 October 2016.

9. Goushcha A., Goloverda G., Kotsyuba O. at al. Crimea report leaves readers in the cold // Science. – 2016. – v.352, P.780–781.

10. Meyer J-B. and Brown M. Scientific Diasporas:A New Approach to the Brain Drain. // The World Conference on Science UNESCO – ICSU. – 26 June-1 July 1999. – Budapest, Hungary.

11. Schiermeier Q. Conflicting Laws Threaten Ukrainian Science // Nature. – v.531. – P.18–19.

12. Seguin B., Singer A. P., Daar S. A. Scientific Diasporas // Science. – 2006, v.312. – P.1602–1603.

13. Stone R. A Science Exodus from Ukraine's Rebellious East // Science. – 2015. – v.347. – P.14-17.

14. Stone R. Out in the Cold // Science. – 2016. – v.352. –P.140-141.

15. The UKRAINE Network Newsletter 5 Juli-August 2016

16. <http://goo.gl/yj8GI9>

17.

<https://www.youtube.com/watch?v=Hzi2Pbdkiso>

УДК 141.319.8

Галина Фесенко

Культура як чинник консолідації нації (на прикладі національних свят Словенії та України)

Проаналізовано історико-культурні особливості творення державних свят України і Словенії упродовж 1990-2016 рр. Увага зосереджується на тому, як здійснюється «культура святкування» в двох постсоціалістичних країнах. Рівень консолідації нації оцінено з точки зору представлених у святкових календарях феноменів «незалежність», «єдність». Осмислюються культурно-політичні компоненти національних свят, що містять потенціал для розбудови нації. Висвітлено відмінності двох країн з точки зору презентації своєї національно-культурної ідентичності в «культурних